

Operatie Spaarnwoude

Van dorp tot recreatiegebied

ANTOINETTE KOOMEN

Het Noord-Hollandse recreatiegebied Spaarnwoude ligt ingeklemd tussen het westelijk haven- en industriegebied van Amsterdam, het Noordzeekanaal, Velsen-Zuid, Velsersbroek, Haarlem en Halfweg en fungeert als groene 'buffer' in een verstedelijkt gebied, dat bovendien doorkruist wordt door autowegen en spoorlijnen. Het pittoreske dorpje Spaarnwoude ligt midden in de weilanden en het even mooie Spaarnwoude ligt tegenover de Mooie Nel, een prachtig en druk bezocht watersportgebied. Aan het landschap in het recreatiegebied is duidelijk te zien dat het een aangelegd gebied is, rechte kavels worden verbonden door rechte rij- en waterwegen, afgewisseld met glooiende waterlijnen en mooie doorkijken. De recreatiegebieden Oosterbroek, Buitenhuisen en de Houtrak beslaan samen met de omliggende polders en weilanden bijna 5000 ha. Over Spaarnwoude is al veel gepubliceerd, waarbij de nadruk meestal ligt op de periode van de jaren '70, toen het recreatiegebied gerealiseerd werd. Andere uitgangspunten van onderzoek zijn vaak de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening uit 1966 of de ontwerpovereenkomsten met het Amsterdamse Bos. Bij een recente inventarisatie van het archief van het Recreatieschap Spaarnwoude werden notulen van vergaderingen, overheidscommuniqués, correspondentie, plattegronden en grote hoeveelheden onderzoeken aangetroffen, die een verhelderend inzicht bieden in de complexiteit van de transformatie van dorp naar recreatiegebied.

In 1965 bestond de gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude nog hoofdzakelijk uit polders. Verspreid in het landschap lagen grote boerderijen: akkerbouw- en veeteeltbedrijven. De eigenaars en pachters van de landerijen stonden in die tijd aan de vooravond van grote investeringen om hun bedrijven rendabeler te maken door de productie te vergroten.¹ Op 22 april 1965 was het belangrijkste agendapunt in de vergadering van het college van B & W van de gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude de verontrustende berichten in de media over de plannen voor de vestiging van een raffinaderij van Mobil Oil in de aangrenzende havengebieden in Amsterdam en in de Houtrakpolder. Men was bezorgd over de

gevolgen daarvan voor de leefomgeving. In de notulen van deze vergadering is te lezen dat men vond dat *het dringend noodzakelijk is dat een buffergebied blijvend als onaantastbare groene scheidingsgordel tussen woongebied en havengebied wordt veiliggesteld.*²

DE OVERHEID IN DE JAREN '60

In de jaren '60 van de vorige eeuw was er sprake van een daadkrachtig optredende overheid, die garant stond voor enorme investeringen en grote bedragen aan subsidies toekende om de economie en werkgelegenheid te stimuleren. Zowel de Nota Westen des Lands uit 1958, de Verkorte Nota uit 1960 en de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening uit 1966 schetsten een toekomstbeeld van

De Amsterdamseweg met aan de overkant de Kanaalweg en met uitzicht op het Westelijk Havengebied van Amsterdam. De wegen lopen langs het Noorzee-kanaal. Dit kanaal vormt de aangelegde grens tussen recreatiegebied Spaarnwoude en de industriegebieden van Amsterdam, waardoor het recreatiegebied functioneert als 'groene buffer' (foto: auteur).

een grote bevolkingstoename en een sterke migratie naar het westen van het land. In de Tweede Nota uit 1966 werd eveneens een vanuit de overheid gestuurd industrialisatiebeleid opgenomen met een heel pakket aan economische stimuleringsmaatregelen.³ De vestiging van een olieraffinaderij, gepland in 1968, in het Amsterdamse havengebied was een eerste stap. Een snelle vooruitgang van wetenschap en techniek zou samen met economische groei leiden tot een toename van vrije tijd en mobiliteit. Eén van de speerpunten van de sociaal-democratische beweging na de oorlog was de zorg voor de ontspanning van de arbeider. Deze periode liet de opkomst zien van (dag)recreatie als een door de overheid gereguleerd fenomeen, gebaseerd op onderzoeken en gestuurd door verregaande maatregelen.⁴

TIJD VOOR ACTIE

In de genoemde vergadering van het college van B & W van Haarlemmerliede en Spaarnwoude werd besloten die dag nog een brief te schrijven aan de toenmalige minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Pieter Bogaers, over de planologische maatregelen waarvan sprake was en de gevolgen daarvan voor het gebied rondom de gemeente. Al vanaf 1963 waren de betrokken gemeenten en het provinciaal bestuur bezig geweest met het

opstellen en waar mogelijk uitvoeren van een streekplan voor de ontwikkeling van het Noordzeekanaalgebied. Het oprukken van de industrie in het gebied werd door deze gemeenten met lede ogen aangezien. Een groene buffer zou uitkomst kunnen bieden, maar dat zou wel aanzienlijke investeringen met zich mee brengen voor wat betreft grondaankopen en het ontsluiten en inrichten van het gebied. De berichten over een geplande vestiging van Mobil Oil vroegen om directe actie. In de brief schreef burgemeester baron Van Hövell tot Westerfliet: *Hierbij staat ons voor ogen, dat wij niet in lijdelijkheid moeten afwachten wat elders over de bestemming van ons gebied wordt beschikt, maar dat eigen verantwoordelijkheid meebrengt dat ook dezerzijds een positieve en constructieve bijdrage wordt geleverd voor het bepalen van de voornemens ten opzichte van het Noordzeekanaalgebied. Bij onze overwegingen ter zake hebben wij ons laten leiden door de gedachten, die in nationaal verband zijn geconcretiseerd in officiële uitspraken, rapporten en verslagen.* De burgemeester wees de minister eveneens op de hoge kosten die gemaakt zouden moeten worden en deed meteen een beroep op de begrotingspost van het ministerie.⁵ Pas op 3 september 1965 antwoordde de minister dat hij waardering had voor de activiteit

Langs de Heuvelweg in Oosterbroek zorgen boompartijen ervoor dat het zicht op de achterliggende industriegebieden wordt weggenomen. De brug over een waterpartij in een glooiend landschap past in de Engelse landschapsstijl (foto: auteur).

van de burgemeester, dat hij diens mening over de komende ontwikkelingen deelde en dat hij kennis genomen had van de hoge kostenposten. Minister Bogaers was *in principe bereid aan de gemeente uit de desbetreffende begrotingspost een bijdrage te verlenen in het onrendabele gedeelte van de kosten van grondaankoop ter veiligstelling van de bufferstrook tussen Amsterdam en Haarlem* en *in de kosten van het doen opmaken van een recreatieontwikkelingsplan in de bedoelde bufferstrook*.⁶

STUURGROEP EN WERKGROEP

Het initiatief tot samenwerking kwam dus uit de samenleving, dan wel de lagere overheden en niet vanuit de centrale overheid. Het College ontleende de legitimatie van deze actie op dat moment aan de Verkorte Versie van de Tweede Nota uit 1960, waarin de overheid aangaf dat *het samenwerken met alle geledingen uit de maatschappij één van de wezenlijkste voorwaarden is voor de uitvoering van het ruimtelijk beleid*. Daaraan refereerde de burgemeester dan ook in zijn brief aan de minister. Later zou de ontwikkeling van het recreatiegebied Spaarnwoude urgent genoemd worden in de Tweede Nota van 1966.

Hoogstwaarschijnlijk is dus dat de overheid de aanleg van een recreatiegebied rond Spaarnwou-

de hoog op de agenda zette vanwege de actie van het college van B & W van Haarlemmerliede en Spaarnwoude. Zou dit enorme project zonder die actie ook zo gestuurd zijn geweest door direct belanghebbenden? Al in november 1965 nodigde het college van Haarlemmerliede en Spaarnwoude alle vertegenwoordigers van de betrokken gemeenten en van de provincie Noord-Holland uit in het gemeentehuis om te vergaderen over de plannen voor het realiseren van een groot recreatiegebied, ondermeer als tegenhanger van de vestiging van de raffinaderij. Tijdens de vergadering bleek dat men in de maanden daarvoor voortvarend te werk was gegaan: een Stuurgroep Recreatiegebied Spaarnwoude, met als leden wethouders van omliggende gemeenten en vertegenwoordigers van verschillende ministeries en met als voorzitter de voortvarende baron Van Hövell tot Westerfliet, was al gevormd. De taken waren duidelijk omschreven: coördineren, stimuleren en adviseren.⁷ Eén van de leden van de Stuurgroep was de heer R.J. de Wit, als wethouder ondermeer verantwoordelijk voor de Dienst Publieke Werken van Amsterdam, waar mejuffrouw Ir. J.H. Mulder werkzaam was als stedenbouwkundige en landschapsarchitecte. Zij had ervaring met het ontwerpen van landschapsgebieden, zo was ondermeer het Amsterdamse Bos van haar hand. Zij

werd uitgenodigd het voorzitterschap van een zogenaamde Technische Werkgroep op zich te nemen. Deze Werkgroep ging zich in eerste instantie bezighouden met de vraag welke gronden verworven moesten worden, de begroting en financiering, de organisatievorm waarin alle onderdelen gegoten moesten worden en met het instellen van verschillende adviescommissies. Niet alleen werden de grondaankopen en de basisvoorzieningen van het project voor honderd procent gefinancierd door het Rijk, in 1969 al geraamd op 215 miljoen gulden, ook kende het Rijk enorme subsidies toe aan het Recreatieschap voor de ontwikkeling van het gebied.⁸

BOZE BOEREN

Voor de boeren en landeigenaren in het gebied brachten de plannen voor het creëren van een groot recreatiegebied veel onzekerheid. De verschillende gemeenten in het gebied hielden toen al investerings- en uitbreidingsplannen tegen.⁹ In het huidige recreatiegebied ligt nog een aantal oude boerderijen uit de late 19e eeuw, met name langs de Spaarndammerweg en de Genieweg. Hoewel de landerijen eromheen onteigend werden, bleven deze boeren er wonen en zochten naar andere middelen van bestaan. Buiten het recreatiegebied, in de polders rondom Spaarndam en Haarlemmerliede en Spaarnwoude, werden boeren geselecteerd die

De Oosterbroekerweg, een van de drie toegangswegen tot het recreatiegebied Spaarnwoude en een verbindingsweg tussen de verschillende polders (foto: auteur).

De boerderij van de familie Hofland aan de Genieweg, die langs het aangelegde Zijkanaal B ligt. Voor de aanleg van recreatiegebied Spaarnwoude lag deze boerderij te midden van uitgestrekte weilanden en akkers (foto: auteur).

Het ontwerp voor recreatiegebied Spaarnwoude aan de hand van Jacoba Mulder, dat gepresenteerd werd op 7 mei 1969. Het recreatiegebied was door Jacoba Mulder ingedeeld in drie compartimenten: de gebieden Oosterbroek en Buitenhuisen, beiden in het noordoostelijk deel, en het gebied de Houtrak, in het zuidwestelijk deel. Elk van die gebieden zou anders ingericht worden. De dorpen Spaarnwoude en Spaardam, liggend tussen deze drie compartimenten, zouden hun landelijk karakter behouden (bron: Noord-Hollands Archief).

een pachtovereenkomst konden aangaan met het Recreatieschap. Dat de landonteigening niet overal in goede aarde viel bleek in een gesprek met Michel Hofland, kleinzoon van Jaap Hofland, die in 1965 een boerderij en grote stukken landbouwgrond bezat aan de huidige Genieweg in het recreatiegebied. De gronden werden onteigend, het huis bleef familiebezit en zoon Theo

kreeg een baan bij het Recreatieschap. Ook de pers maakte regelmatig melding van boze boeren en 'keiharde onderhandelingen'.

PARKLANDSCHAP

De 'bufferstrook' Spaarnwoude moest volgens de leden van de Stuurgroep niet alleen een bufferzone worden tussen de uitgestrekte woon-

en industriegebieden, maar in de eerste plaats een zone die door haar inrichting *wezenlijk bijdraagt tot een verbetering van het milieu*. Daar achtte de Stuurgroep een parkachtig landschap het meest geschikt voor.¹⁰ Hier kwamen de mening van de Stuurgroep en de voorliefde van Jakoba Mulder voor de Engelse landschapstuinten bij elkaar. Volgens haar bood een parklandschap meer mogelijkheden voor recreatie dan het bestaande open polderlandschap. Brede boomgroepen zouden de rijkswegen en spoorlijnen aan het zicht onttrekken en door de afwisseling van rechte en gebogen wandelwegen en waterpartijen zou een gevarieerd landschap ontstaan.¹¹ De realisatie van dit parklandschap werd volgens een strak schema gepland en uitgevoerd. Meters archief tonen aan dat ieder lid van de Stuurgroep zijn of haar mening mocht uiten in de talloze vergaderingen tussen 1965 en 1971. Gesteund door onderzoeken naar de wenselijkheid van de inrichting, verkeersstromen en bezoekersaantallen, maar ook door de ideologie dat het recreatiegebied voor alle lagen van de bevolking bestemd moest zijn, kwam men in het voorjaar van 1969 tot een Voorontwerp. Ondanks de tientallen mensen die bij de totstandkoming van dit Voorontwerp waren betrokken, was het ontwerp helder en de plannen duidelijk geformeerd.¹²

HET VOORONTWERP

Op 7 mei 1969 werd het Voorontwerp voor het Recreatiegebied Spaarnwoude aangeboden aan alle betrokken gemeenten en instanties in het Provinciehuis te Haarlem; aansluitend was er een persconferentie. De kranten kopten de volgende dag *Enorm recreatiepark tussen Haarlem en Amsterdam* (Trouw), *In feestpark Spaarnwoude voor elk wat wils* (De Telegraaf) en *Plan Spaarnwoude voorziet in gigantisch recreatieproject* (Het Haarlems Dagblad). Ook maakten de kranten melding van de uitgebreide toelichting die mejuffrouw Mulder over de plannen gaf. Het gebied zou ingericht worden voor dagrecreatie met een groot aantal voorzieningen, zoals een openbare golfbaan, watersportmogelijkheden, lig- en speelweiden, campings, dierenparken, zwembaden, kanobanen en andere accommodaties.

DE EERSTE BOOM

Op 8 april 1970 plantte de staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk de heer H.J. van de Poel de eerste boom bij de boerderij Graan voor Visch in Spaarnwoude (tegenwoordig een restaurant). In de hal van het raadhuis van Haarlemmerliede en Spaarnwoude lag een grote stapel laarzen klaar en alle aanwezigen, van de commissaris van de Koningin van Noord-Holland, alle leden van de

De waterpartijen en bebossing aan de Buitenhuiserweg laten Jacoba Mulders voorliefde voor de Engelse Landschapsstijl zien. De verhouding van eenderde water, eenderde gras en eenderde bospartijen moest voor landschappelijke harmonie zorgen (foto: auteur).

Stuur- en Werkgroep, tot en met de burgemeester van Haarlemmerliede en Spaarnwoude de heer Van Bruggen, sinds 1969 de opvolger van de baron, werden met bussen de polder ingereden. Bij deze eerste boom werden de vlaggen geplaatst van de vijf samenwerkende gemeenten.¹³

BESLUIT

Eind jaren '60 van de vorige eeuw werd geprobeerd voorgoed grenzen te trekken tussen de stadsbebouwingen en de open ruimten daartussen. De gebiedsbeheerder bij het Recreatieschap Spaarnwoude, de heer M. Riesener, bevestigde in een recent gesprek dat de grootste zorg van het Recreatieschap het tegenhouden van de industriële uitbreidingsplannen van de omliggende grote gemeenten is. In dat opzicht functioneert de groene buffer dus ook in 2012 uitstekend.

Recreatiegebied Spaarnwoude is tot stand gekomen door een goede samenwerking tussen de centrale overheid en de lagere overheden, maar ook door goede wil en ideeën over vrijetijdsbesteding en hoe het recreatielandschap er uit moest komen te zien. In Spaarnwoude is goed te zien dat het gebied aangelegd is: bomen staan in keurige rijen langs door- en toegangswegen, bezoekers verpozen zich op rechthoekige ligweiden, na te hebben geparkeerd op de daartoe bestemde terreinen.

In 1972 beëindigde Jakoba Mulder haar adviseurschap voor het project Spaarnwoude. De werkzaamheden van de Stuurgroep en de Werkgroep waren toen nog lang niet afgerond. Het zou nog vijftien jaar duren voor het hele plan gerealiseerd was. En nog steeds komen er nieuwe plannen op tafel en blijft het gebied in ontwikkeling.

Operation Spaarnwoude; from village to recreation area

The recreation area Spaarnwoude in the Amsterdam area acts as a green 'buffer' in an urbanized area. In 1965 there were large farms lying scattered in the polders around the town of Haarlemmerliede-Spaarnwoude, where arable and livestock farming took place.

Het stiltegebied langs de Buitenhuizerweg. Jakoba Mulder en de verschillende Stuur- en Werkgroepen stonden een geheel nieuw landschap voor, een 'bewust gekozen opbouw die de onderlinge delen zou verbinden en het gebied karakter zou geven' (foto: auteur).

On the 22nd of april 1965 the members of the municipal executive (College of mayor and aldermen) of Haarlemmerliede-Spaarnwoude assembled in order to discuss the disturbing reports in the media about the plans of the national government for the establishment of an oil refinery in the adjacent port area of Amsterdam and in the polders. They were concerned about the implications for the environment and decided to write to the Minister of Housing and Spatial Planning the same day.

In the sixties of the last century the social-democratic Dutch government took effective financial measures and granted vast sums of money to stimulate the economy and the employment, expecting a large growth in population and migration to the west of the country, which would lead to an increase in urbanization. The establishment of an oil refinery in the Amsterdam harbour area was one of the first steps.

This economic growth was expected to lead to more leisure and greater mobility of the working population. One of the spearheads of government policy was to provide for the recreation of the working class. This period saw the emergence of (day) recreation as a phenomenon regulated by the authorities.

The municipal executive set up a 'Steering Group' in which aldermen from neighboring towns and representatives from the province and the national government took a seat. Miss. Jacoba Mulder, the landscape architect who already designed the Amsterdamse Bos, was invited to design the recreation area. She deemed a park-like and varied landscape the most appropriate for the area. Numerous studies were made of the advisable development of the area, the traffic flow and the number of visitors to be expected, but the most important and ideological issue was to create a recreation area meant for all strata of the population. In the spring of 1969 the preliminary draft, the 'Voorontwerp' was ready; the plans were carried out energetically; grounds were expropriated and the realization of the recreation area was planned and executed according to a tight schedule. The area was to comprise a large number of facilities, such as a public golf course, water sport facilities, sunbathing areas and playing fields, camping grounds, animal parks, swimming pools, canoeing courses and other accommodations. By the end of the sixties of the last century one tried to create definite boundaries between the urban build-on areas and the open spaces in between. The initiative to create a public recreation area as a counterpart to industrial activities, arose from society and was supported and financed by the national authorities. Even now the most important task of the managers of the recreational area is putting a halt to the plans for industrial expansion of the surrounding large municipalities. In that respect the green 'buffer' still functions excellently in 2012.

LITERATUUR

- Tweede Nota over de ruimtelijke ordening in Nederland. Hoofdlijnen van het nationale ruimtelijke beleid. Den Haag 1966.
- Verkorte versie van de Tweede nota over de ruimtelijke ordening. Den Haag, 1960.
- LUIJTEN, A. (2009). Het ontspanningslandschap. Openluchtrecreatie voor de stedeling in de jaren vijftig en zestig. In: STEENHUIS, M., F. HOOIJMER (red.). Maakbaar Landschap. Nederlandse Landschapsarchitectuur 1945-1970. Rotterdam.

NOTEN

1. Boer en Tuinder, jaargang 1966, 10 november.
2. Notulen Vergadering College van B & W Haarlemmerliede en Spaarnwoude, 22 april 1965, archief Recreatieschap Spaarnwoude.
3. Tweede Nota over de ruimtelijke ordening in Nederland. Hoofdlijnen van het nationale ruimtelijke beleid, Den Haag 1966. Verkorte versie van de Tweede nota over de ruimtelijke ordening, Den Haag, 1960.
4. Anne Lujten, 'Het ontspanningslandschap. Openluchtrecreatie voor de stedeling in de jaren vijftig en zestig'. In Steenhuis, M., F. Hooijmer (red.). Maakbaar Landschap. Nederlandse Landschapsarchitectuur 1945-1970, Rotterdam 2009, p. 300.
5. Brief van baron Van Hövell tot Westerflieer aan minister Pieter Bogaers van het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, 22 april 1965, archief Recreatieschap Spaarnwoude.
6. Brief van Pieter Bogaers, minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening aan het College van B & W van Haarlemmerliede en Spaarnwoude, 22 september 1965, archief Recreatieschap Spaarnwoude.
7. Notulen vergadering van de Stuurgroep Recreatiegebied Spaarnwoude, 4 november 1965, archief Recreatieschap Spaarnwoude.
8. Rapport van deskundigen, benoemd door commissies van eigenaren, eigenaren-gebruikers en pachters, betreffende de waarden en schadeloosstellingen in het ontwikkelingsgebied Spaarnwoude, november 1966, archief Recreatieschap Spaarnwoude.
9. Boer en Tuinder, Jaargang 1966, 10 november.
10. Notulen van de vergadering van de Stuurgroep Recreatiegebied Spaarnwoude, 22 februari 1967, archief Recreatieschap Spaarnwoude.
11. Notulen vergadering Technische Werkgroep, 16 december 1966, archief Recreatieschap Spaarnwoude.
12. Stuurgroep Recreatiegebied Spaarnwoude, Voorontwerp voor het recreatiegebied Spaarnwoude, april 1969, archief Recreatieschap Spaarnwoude.
13. Het Haarlems Dagblad, 8 april 1970.